

VSEUČILIŠKA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

DR. JOŽA GLONAR

Ko smo po stoletnih pripravah v poletju leta 1919. v Ljubljani dobili dolgo zaželeno vseučilišče, se je že ob prvem, prekipevajočem veselju zavedno oglašala skrb, kakšna bo njegova bodočnost. Saj je bila zavest splošna, da je z ustanovitvijo položen šele temelj, da je vse skupaj samo začetek, in da univerza, kakor vsak drugi znanstveni zavod, potrebuje stalne izgraditve in izpopolnitve, če naj ne ostane vzadi za drugimi zavodi enake vrste. Kakor povsodi drugod v življenju, velja tudi tukaj pravilo: kdor stoji, zaostane vzadi za drugimi, ki korakajo naprej!

Vse prvo desetletje je univerza potrebovala za izgraditev najnujnejšega. Ob njegovem zaključku je v obširni, nenavadno zanimivi knjigi podala račun o svojem hiševanju vsem onim, ki so njen razvoj spremljali ne samo s simpatijami, ampak tudi s praktično pomočjo, z odločilnimi dejanji. Ta obračun pa je poleg vsega tega, kar se je že opravilo, prav jarko pokazal tudi na to, česa univerzi še manjka, kaj ji je za normalni razvoj še nujno potrebno. Že takrat se je opozorilo na nekoliko nenaravno dejstvo, da manjka univerzi velika, dobro urejena in gladko poslujoča knjižnica. Samo obilica morečih skrbi, ki so se leto za letom zgrinjale nad univerzo in njenimi zastopniki, je zakrivila, da temu vprašanju niso mogli posvetiti one pozornosti, ki jo je v resnici zaslužilo. Danes pa je prišla stvar že tako daleč, da je rešitev tega vprašanja postala tako pereča, da je naravnost neodložljiva. Sicer bo ves naš znanstveni in splošni kulturni razvoj trpel škodo, ki se bo težko še kedaj dala popraviti.

Dejstvo, da si mora tak znanstveni zavod, kakor je univerza, že drugo desetletje pomagati brez

lastne, dobro založene in primerno opremljene velike knjižnice, je v resnici tako nenaravno, da je bridko dokazovati kaj nasprotnega. In vendar je znanstvenik brez tega prvotnega znanstvenega pomočka enako žalostna in nemogoča prikazen, kakor kmet brez pluga, čevljar brez šila in kopita, riba brez vode! Pri univerzi pa ne smemo misliti samo na znanstvenike, profesorje, ki znanost podajajo, ampak v enaki meri tudi na dijaštvo, ki jo prejema, ki se šele uči. Za takega mladega človeka ni lepše in boljše pobude, ko je tiho, udobno zavetje, v katerem se lahko, kadarkoli mu je drago, mirno uda blagemu čaru neme, toda vedno zgovorne besede, ki je shranjena v znanstveni knjigi. V prav posebni meri velja to za nas, ki nismo s posvetnimi blagri preobložen narod. Kakor drugod, tudi pri nas niso duševni darovi porazdeljeni kakor posvetne dobrine — in zato ne smemo v pretežni večini naše mladine ustvarjati bridke zavesti, da je pot do znanosti, pot do višjega, globljega spoznanja samo pravica in privilegij premožnejših. Če verujemo v duševni napredek in vidimo v mladini, njega nositeljci, najlepšo jamščino naše bodočnosti, moramo prav tej mladini in zavodu, na katerem se pripravlja za življenje, dati to, kar sme po pravici zahtevati. Samo pričakovati in zahtevati, toda nič dati — bilo bi enako protinaravno, kakor če bi ob volu mislili samo na plug, brano in voz, ne pa tudi na steljo, jasli in hlev!

Na jasnem smo si torej, da je univerzi potrebna knjižnica, in sicer taka, da bo od nje imela čim večjo korist. Ali pa je kaj takega v Ljubljani mogoče?

Brez posebnih težav, ki se ne bi dale premagati. Saj imamo v Ljubljani že knjižnico, ki je prav lep zameetek znanstvene knjižnice, ki, kolikor pač zmore, že leta sem vrši posle vseučiliške knjižnice, ki pa je sedaj na tem, da bo ob tem poslovanju omagala. To je »Študijska knjižnica«, imenovana tudi »Licejska knjižnica«, shranjena v gimnaziji na Poljanski cesti, kjer se stiska v pritličju in šestih sobah, za silo adaptiranih za knjižne magazine, in je samo na poti od leta do leta bolj se razvijajoči gimnaziji, s katero je pod isto streho, dasi je popolnoma samostojen zavod. V Avstriji je bila provincialen zavod z omejeno nalogo: služila bi naj potrebam ljubljanskih srednjih šol in zbirala tiske, ki so izšli v mejah nekdanje »vojvodine Kranjske« ali pa so govorili o njej. Prevrat pa jo je na mah postavil pred neprimerno večje naloge: mesto, v katerem je nameščen, je dobilo vseučilišče, njen delokrog, ki je že prej — po sili notranjega razvoja — obsegal vso Slovenijo, se je razširil na Jugoslavijo.

Za vseučiliško knjižnico je prinesla s seboj legitimacijo, da si lepše želeli ni mogla: saj je po svojem sestavu prekrasen monument in najlepši dokument večstoletnih kulturnih naporov svoje okolice, ki so z ustanovitvijo ljubljanske univerze prejeli svojo krono, svoj daleč vidni izraz. Srečen slučaj — če smemo ob takih rečeh sploh govoriti o slučajih — še bolj pa sistematično prizadevanje naših kulturnih prednikov je v tej knjižnici ustvarilo zakladnico, ki je po svojih zakladih vse bolj znana v inozemskem znanstvenem svetu ko v domačem, po zakladih, ki še davno niso izčrpani in še dolgo ne bodo. Iz samostanov v nekdanji Kranjski, ki jih je razpustil avstrijski cesar Jožef II., so prišle njihove knjižnice, ki so dokument kulturnega stremljenja po naših krajih v teku celih šestih stoletij. Med njimi so rokopisi, napisani v naši častitljivi Stični, sploh najstarejši vidni dokument literarnega prizadevanja v naših krajih. Vse te knjižnice razodevajo po svoji sestavi seveda svojo provenienco in svoj namen. Njih pretežno »srednjeveška«, teološka vsebina pa je bogato uravnovešena s knjižnicami, ki so nastale v posvetnih krogih in so bile namenjene njihovim, posvetnim interesom. To so knjižnice učenih družb in posameznikov, ki so se začele ustanavljati že v 16. stol., in so pozneje prešle v »študijsko knjižnico«. Med njimi so knjižnice tako pomembnih mož, kakor sta bila n. pr. Kopitar in baron Cojz. Med njimi je tudi knjižnica prvotne »Kranjske kmetijske družbe«, ki je bila ustanovljena že v

18. stol. kot izrazito znanstveno društvo. Takih pridobitev je bila knjižnica večkrat deležna in jih z gotovostjo pričakuje tudi v bodočnosti. Še pred par leti ji je uvidevnost in munificenca ljubljanske mestne občine omogočila pridobitev privatne knjižnice barona Gutmansthala v Hotemežu, ki je sijajen dokument znanstveno in kulturno interesirane družine v 19. stol.

Ta ali oni bo seveda odkimal: Kaj nam bodo takile »stari špehi«? Ob njih ima svoje ugodje kvečjemu kak knjigoljubeč.

Tak ugovor se pogosto čuje, kakor tudi vprašanje, koliko je takle »star špeh« vreden, namreč v dolarjih, če že ne v frankih. Tako stališče pa razodeva samo človeka, ki ne more pojmiti, da je knjiga nekaj več ko samo potiskan papir, da je duh v svojstveni obliki, vedno pripravljen, da se v pravih rokah zbudi k novemu življenju. Tako stališče razodeva človeka, ki mu je prišel v roke instrument, na katerega ne zna igrati, razodeva svojevrstno usmerjenost duha, ki so mu havajske kitare s ksilofonom simpatičnejše ko knjige, znanost in umetnost, razodeva človeka, ki se ne zaveda, da smo v vsej svoji današnji duševnosti, na katero si toliko domišljamo, dediči preteklosti, noseči bridko odgovornost, da to dediščino vsaj ohranimo, če je že ne znamo množiti. Včasih pa je tako stališče tudi sramežljiv odgovor saturiranega sodobnika na rahlo očitanje njegove vesti, ki ga ob živi priči kulturnega napora njegovih prednikov opozarja na njegovo lastno samozadovoljno brezbriznost do vsakega kulturnega prizadevanja.

Med temi »starimi špehi« nas mora še prav posebe zanimati neka skupina, ki nam je prav posebno blizu, saj je naša, domača, slovenska. To so rokopisi in knjige v slovenskem jeziku, segajoče od začetka XV. stol. preko prve, v Ljubljani natisnjene slovenske knjige (1575) prav do naših dni. Čuli smo že, da je biblioteka v nekdanji Avstriji imela nalogo, da zbira vse tiske na Kranjskem. Ker je večina slovenskih tiskov izhajala takrat na Kranjskem, je že s tem dejstvom samim postala biblioteka centralna slovenska biblioteka. Ta položaj se je z darovi posameznih velikih bibliotek samo še utrdil, še bolj pa po naravni, nekako mednarodni ekonomiji znanstvenih bibliotek. Saj je umevno samo po sebi, da bo vsakdo, ki išče v knjigah te ali one podatke o Slovencih, take knjige najprej iskal v edini znanstveni biblioteki njih naravnega kulturnega središča.

Fond, s katerim je biblioteka v dvajsetem stoletju sicer »de facto«, a ne tudi »de iure« postala

univerzitetna biblioteka, je bil torej, če k zgoraj navedenemu prištejemo še sistematične nakupe znanstvene literature, ki so se vršili vse 19. stoletje s stalnim ozirom na njene znanstvene potrebe, dovolj bogat, da je lahko tvoril oni široki temelj, ki je za vsako znanstveno biblioteko nujno potreben, če noče služiti samo kakim specialnim interesom. S te strani torej ni prav nobenega zadržka, da lahko knjižnica dobi tudi formalno oni predikat, ki ji gre že zaradi funkcije, ki jo v novih razmerah vrši. Še bolj pa je potrebno, da se ji vršitev te funkcije tudi omogoči. Nove naloge so namreč knjižnico zatele v razmerah, ki so se v teku let pokazale kot popolnoma nezadostne za njen normalni razvoj. Poleg velike naloge, ki jo vrši s tem, da je na razpolago univerzi in njenim članom, profesorjem in dijakom — ker jo neposredno zadeva, bi to nalogo z nekim pridržkom lahko imenovali »lokalno« — je obenem prevzela enako pomembno nalogo, ki je velikega pomena za vso državo.

Več ko sto let je bila v nekdanji Avstriji provincialna, »kranjska« biblioteka z lokalno omejenim delokrogom, danes je državna biblioteka, ki se ji je s pravico do tiskov iz vse naše kraljevine Jugoslavije delokrog neprimerno povečal. S tem, da prejema, hrani in daje na razpolago vse tiske iz naše kraljevine, daje na licu mesta možnost, da se vsakdo vsaj po tej poti spozna z razmerami v naši državi. Medsebojno poznanje pa je eden prvih pogojev, ki omogoči plodno politično, gospodarsko in kulturno sožitje, obenem pa onemogoča nepotrebne in naravnost škodljive konflikte, ki izhajajo sicer iz pomanjkljivega medsebojnega poznanja ali pa iz raznih »nesporazumov«. V tem smislu vrši biblioteka eminentno kulturnopolitično nalogo, ki ni prav nič manjša od one, ki jo vrši kot pomagač pri znanstvenem delu univerze.

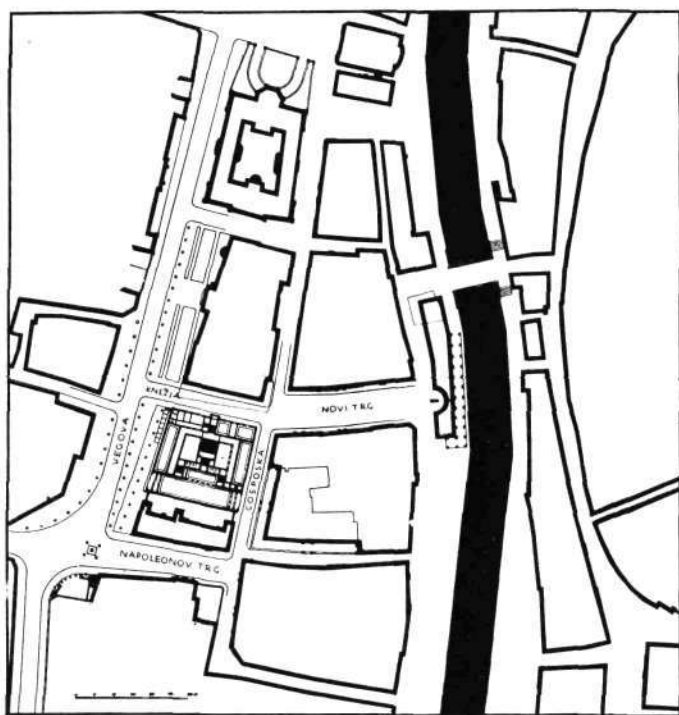
Vse te naloge pa — to se je prav kmalu pokazalo — presegajo današnjo kapaciteto biblioteke. Okvir, nekdanj prikrojen za lokalno, provincialno biblioteko, je danes že preozek, dom davno že pretesen. Znanstveno blago, nabrano v teku stoletij od mnogih pokolenj, postaja mrtev kapital, knjige in časopisi se morajo zlagati in skladati kakor polena, ker za nje sicer ni prostora. Število sedežev za čitatelje se je moralo zmanjšati, da se je pridobil najnujnejši prostor za interno manipulacijo z blagom, ki prihaja v biblioteko; danes jih je manj, ko jih je bilo v manjši Ljubljani pred 100 leti. Po policah stoje knjige že v dveh vrstah, kar otežuje manipulacijo in povzroča zmešnjave. Za uradništvo je komaj še prostora, za specialne zbirke in

specialne študije ni prav nobenega. V ravnateljevi sobi, ki mora poleg pisarne obenem služiti kot reprezentativna sprejemnica, je shranjen glavni katalog, shranjena zbirka rokopisov in dragocenosti, se shranjujejo nadaljevanja in čakajo odločbe od knjigarjev in antikvarjev na ponudbo poslane knjige. Stiska na vseh koncih in krajih, pravi red in pregled naravnost iluzoričen, poslovanje na vso moč oteženo.

Ali pa ni nikakega izhoda iz te stiske? Je, toda samo eden, brez vsake krparije in polovičarstva: nova stavba! Ali pa je kaj takega danes v Ljubljani mogoče? Zadovoljimo se za enkrat vsaj z delnim odgovorom: Nemogoče ni! Nato pa iščimo poti, kajti: kjer je trdna volja in neomahljiva vztrajnost, se bo našla tudi pot.

Začetek je storjen, in reči smemo, lep začetek. Mestna občina ljubljanska, ki se vedno zaveda nalog, ki ji jih nalaga sedanji čas, je dala na razpolago stavbišče, veliko 2267 m², med Vegovo in Gosposko ulico, zemljišče, na katerem je do potresa stal »Knežji dvorec« Auerspergov. S tem je na izredno lep način manifestirala, kako ozka je vez, ki veže nepretrgano skozi stoletja kulturo stare Ljubljane s kulturnimi prizadevanji današnje. Kraj je, kar se tiče svetlobe in miru, za zgradbo vseučiliške knjižnice naravnost idealen; saj danes nihče več ne zahteva, da naj bodo vsi sestavni deli kake univerze na enem kupu, takorekoč pod eno streho.

Do podrobnosti izdelan je tudi projekt nove stavbe, izšel je celo kot posebna knjiga, ki obravnava zgradbo ne samo zase, ampak tudi nje pomen za celotno gradbeno lice Ljubljane. Oče tega projekta je arhitekt Jože Plečnik, profesor ljubljanske univerze, rojen Ljubljančan, ki enako dobro vé, kaj treba moderni biblioteki — saj ta projekt biblioteke ni njegov prvi! — kakor razume tudi to, kaj govori kulturnemu človeku ljubljanski »genius loci«. Tako je nastal projekt, po katerem bi v Ljubljani knjige in knjigoljubci dobili dostojen dom, v katerem bi kulturni zakladi, nabrani od naših prednikov, lahko postali res produktivni, v katerem bi se lahko neovirano razmahnile energije, ki jih ima pripravljene ljubljanska »alma mater«. Nikakor si ne prikrivamo, da je od projekta, in naj bo še tako lep, pa do slovesne otvoritve še dolga in težka pot. Ustrašiti pa se je ne smemo: čim prej bomo krenili po njej, tem prej jo bomo prehodili. Glavno, kar je pri stvari potrebno, je jasno spoznan cilj in trdna, sklenjena volja vseh, pot se bo že našla. »Non caret effectui, quod voluere duo«, je

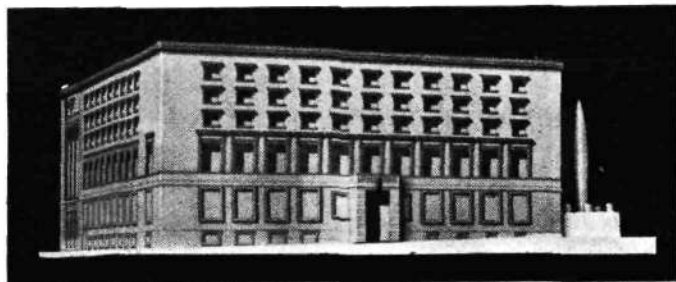
Situacijski načrt za vseučiliško knjižnico

rekel Ovid; če on meni, da dosežeta vse, za kar sta se domenila dva, koliko prej bo kaj dosegla velika skupnost, ki je svoje stremljenje enodušno usmerila na en cilj.

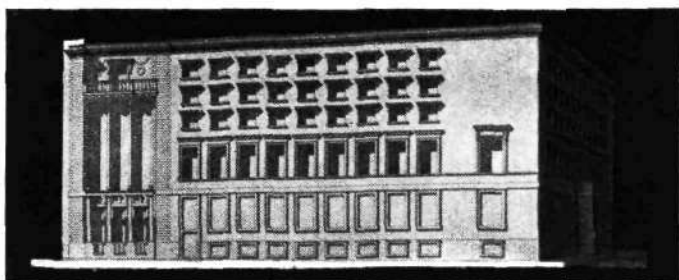
Na široko zasnovano akcijo v tej smeri, da čim širšo javnost zainteresira za to naše pereče kulturno vprašanje, da na ta način zbudi to, kar v svojem idealizmu suponira v tej naši »javnosti«, namreč njeno »kulturno vest«, je začela že lansko leto akademska mladina ljubljanske univerze. Temu namenu služi tudi skromen tednik »Akademski glas«, ki ga izdaja že od lanskega leta. Prav tej akademski mladini se je tudi posrečilo, da je za problem ljubljanske univerzitetne biblioteke zainteresirala najbolj vidne predstavnike naše javnosti, da so v novoletnih številkah naših dnevnikov podali svoje izjave o tem vprašanju. S soglasnostjo, ki je pri nas sicer redka, so se v tej reči oglasili k besedi vidni zastopniki naše gospodarske, politične in kulturne javnosti, nekak slovenski parlament, ki bi ga v tej sestavi težko pridobili za soglasno izjavo o katerem drugem perečem problemu. Ta prelepa izjava ne sme ostati osamljena, platonična deklaracija, treba ji je dati širšo podlago in ozadje. Akademikom, ki so danes na ljubljanski univerzi »aktivni«, ki so to akcijo začeli, morajo priskočiti na pomoč njihovi starejši kolegi, absolventi ljubljanske univerze. Obe skupini, aktivni kakor absolventi, se naj združita v nekakem

»Društvu prijateljev ljubljanske univerzitetne biblioteke«, ki si postavi kot edino nalogo, delati na to, da se ljubljanska univerzitetna biblioteka čimprej postavi. Ni treba, da je to pravo pravcato društvo, s paragrafi, predsednikom in občnimi zbori i. t. d., dovolj je, če se absolventi ljubljanske univerze naročijo na glasilo njihovih mlajših kolegov, ga na ta način gmotno podprejo, poleg tega pa vsak v svojem krogu delujejo v smislu idej njihovega glasila. Teh absolventov mora biti danes v vseh mogočih poklicih po vsej naši državi — in pač tudi izven nje — že na stotine, in leto za letom jih bo več. Naj bi jih družila zavest hvaležnosti do njihove »alma mater«! Sami so spoznali, v kako težkih razmerah jih je vzgojila, sami dobro vedo, da se te razmere bistveno niso spremenile — ali so jo res že popolnoma pozabili? In ž njo vred svoje mlajše kolege, ki se v enako težkih — pač še bolj težkih — razmerah na ljubljanski univerzi borijo za svojo bodočnost. Tem, absolventom naše univerze, velja moj apel, moja prošnja, naj priskočijo na pomoč svojim mlajšim kolegom in svoji skupni »alma mater«.

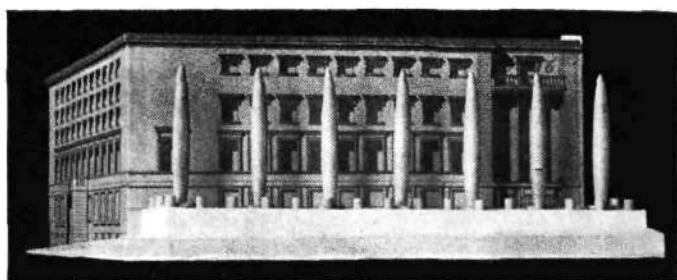
Ob tej priliki bo mogoče tudi dobro opozoriti na precej nejasno vsebino fraze, ki se pri nas vedno rada ponavlja, in ki govori o »odločilnih faktorjih«. S to besedo se prav rada maskira indolenca, ki zvrta odgovornost na druge, samo da se izogne jasni izjavi in otrese neljubega dela ali odgovornosti. O tej reči si moramo priti enkrat na jasno. V stvareh, ki zadevajo ves narod, je vsak posameznik ne samo objekt, ampak tudi »faktor«, če že ne »odločilen«, pa vsaj »odločujoč«. Končni produkt pa ni samo odvisen od pomembnosti faktorjev, ampak tudi od njih števila — v naših časih, ki se imenujejo »demokratične«, že celo — in enaka je z razmerjem med rezultanto in komponentami. Ne zvrčajmo vsega na ramena »odločilnih faktorjev«, zavedajmo se, da ima v tako eminentnem skupnem vprašanju, kakor je univerzitetna biblioteka v Ljubljani, vsak posameznik svoje prav določene

Glavni vhod v knjižnico s Knežje ulice

Pogled z Gosposke ulice

Pogled z Vegove ulice

dolžnosti, s katerimi bo enako postal »odločilen faktor«. Po svoje je v svetu vrednosti — in o takem svetu vrednosti lahko govorimo, če mislimo na zgradbo vseučiliške biblioteke — »odločilen faktor« tudi znani novič svetopisemske vdove.

Te besede so v prvi vrsti namenjene absolventom ljubljanske univerze, saj so oni vendar že v neki meri to, kar se o njihovih mlajših, še aktivnih kolegih ne more reči — vsaj v običajnem pomenu besede ne — »odločilni faktorji«. Svobodni so, neodvisni, pota njih življenja jih privedejo pač tudi v dotiko z ljudmi, ki so še v večji meri »odločilni faktorji«. Tam bo prilika, da pokažejo *svojo* »odločilnost«. Ne gre namreč za to, kak položaj kdo zavzema, položaj sam na sebi še ni »odločilen«: »odločujoče« je edino to, kar človek v tem ali onem položaju res ustvari. Enodušni zahtevi vseh ali vsaj večine »odločujočih« faktorjev pa se ne bodo mogli dolgo upirati oni faktorji, ki jih navadno imenujemo »odločilne«. —

»Pečena, ljubček, piščeta na svetu
nikdar ne bodo v grlo ti letela —«

pravi Prešeren — tega se v tem vprašanju moramo zavedati tudi mi. Mnogo homo morali sami opraviti, mnogo sami žrtvovati, a čim več bo tega našega doneska k zgradbi univerzitetne biblioteke, tem bolj bo res naša, kost naše kosti, duša naše duše. Naj nam jo kak Rockefeller postavi in do pod slemena napolni s svojimi knjigami, njegova bo, tuja, ne naša. S knjižnicami pa je stvar prav kakor s knjigami. Svojevrstna, živa bitja so, življenje je v njih, življenje izhaja iz njih. In tem več življenja prihaja iz njih, čim več živega čuta prinese s seboj človek, ki ima ž njimi opravka. Da

nam tega živega čuta do knjig, tega nekako človeškega razmerja do njih ne manjka, kdor bi hotel kaj takega dokazovati, bi nosil vodo v Savo. Od Trubarja, ki je iz daljne Nemčije pošiljal »svojim ljubim Slovencom« knjige in bil vesel, ko je za njih dobil lepše, prikupnejše črke, preko onih kmetov, ki so si knjige prepisovali, ker si jih niso mogli kupovati, ki so si jih celo tiskali, od pastirjev in pastiric, ki so bile nešteto krat tepene, ker vse zaverovane v knjigo niso opazile, da jim je živina ušla v sosedovo deteljo, preko onih nešteti, ki so ob knjigi pozabili glad in mraz, pa vse do onih naših vrstnikov, ki se s tako ljubeznijo trudijo za notranjo in zunanjo lepoto naše knjige — kdor si ogleda vso to dolgo vrsto, ne bo obupal nad bodočnostjo ljubljanske univerzitetne knjižnice. Plamen, ki gori že skozi stoletja, ne more ugasniti čez noč.

Ta plamen obseva in greje tudi tujejezično knjigo med nami že skozi stoletja. Usoda, ki nas je naredila za mejaše dveh velikih kultur, germanske in romanske, nam je vtisnila neizbrisen pečat: vsa stoletja sem, od Trubarja do naših dni, ni bilo med nami pomembnejšega človeka, ki bi ne bil ob zgradbi domače kulture udeležen na ta ali oni način tudi ob tuji. To se nujno pozna tudi na naših bibliotekah. Pozna se in poznalo se bo tudi ob ljubljanski univerzitetni. Pa je popolnoma narurna stvar. V svetu vlada »universitas literarum«, ki se ji noben znanstveni zavod brez lastne škode ne more ogniti, ki mu je samemu celo v korist. O ljubljanski univerzitetni biblioteki se lahko mirno reče, da se bo njen glas še krepkeje čul v mednarodnem znanstvenem in bibliotekarskem svetu, ko se je doslej, če ji bodo vsak po svojih močeh pomagali oni, katerim je v prvi vrsti namenjena — njeni rojaki.

